

УДК 378.125

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛІВ МИСТЕЦЬКИХ ПРЕДМЕТІВ У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Л. Л. Халецька

Проаналізовано сучасні дослідження щодо впровадження компетентнісного підходу в освіті, визначено ознаки сформованості та деякі методичні аспекти розвитку загальнокультурної компетентності вчителів мистецьких предметів у системі післядипломної педагогічної освіти.

Ключові слова: компетентність, компетенція, загальнокультурна компетентність.

Халецькая Л. Л. Методические аспекты развития общекультурной компетентности учителей художественных дисциплин в системе последипломного педагогического образования. Проанализированы современные исследования относительно внедрения компетентностного подхода в образовании, определены признаки сформированности и некоторые методические аспекты развития общекультурной компетентности учителей предметов искусства в системе последипломного педагогического образования.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, общекультурная компетентность.

Khaletska L. L. Methodological Aspects of the Development of Cultural Competence of the Art Teachers in the System of In-Service Education

The author analyses modern investigations concerning implementation of the competency approach in education, determines some features and methodological aspects of the development of general cultural competency of Art teachers in the system of in-service teacher education.

Keywords: competency, competence, general culture competency.

Постановка проблеми. Ключовим методологічним інструментом реалізації сучасних викликів у сфері освіти є компетентнісний підхід (Competence-based approach), теорію якого певним чином опрацьовано в системі загальної середньої освіти. У післядипломній освіті це питання залишається актуальним, зокрема у зв'язку з реалізацією парадигми «Освіта протягом життя» («освіта через усе життя»).

Традиційна система професійної підготовки вчителів, зокрема мистецьких дисциплін, не встигає за сучасними реформами, забезпечуючи лише формування базових професійних компетентностей. Тому система післядипломної педагогічної освіти покликана скоригувати, розвинути, поглибити професійні компетентності педагогів.

Реалізація компетентнісного підходу потребує перегляду деяких позицій підвищення кваліфікації вчителів в інститутах післядипломної педагогічної освіти,

тому що, незважаючи на численність наукових досліджень, у наш час вона ще су-проводжується певними суперечностями в розумінні як визначення, так і особливостей упровадження в освітній простір. Пояснення виникнення вказаних суперечностей знаходимо, зокрема, у Національному освітньому глосарії [6, с. 4–6].

Проблема розвитку загальнокультурної компетентності вчителів мистецьких дисциплін у системі післядипломної педагогічної освіти окреслює потребу в уточненні сутності зазначеної компетентності, розробці моделі її розвитку та методологічному супроводі.

Метою статті є аналіз ознак сформованості загальнокультурної компетентності вчителів мистецьких дисциплін і визначення методичних аспектів її розвитку в системі післядипломної педагогічної освіти.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми.

Халецька Лілія Леонідівна, методист відділу методики виховання Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського

Запровадженню компетентнісного підходу (Competence-based approach) присвячено європейський проект Тьюнінг. Згідно з проектом Тьюнінг Європейської Комісії *компетентність / компетентності* (Competence, competency / competences, competencias) – динамічна комбінація знань, розуміння, умінь, цінностей, інших особистих якостей, що описують результати за освітньою / навчальною програмою; *компетенція / компетенції* (Competence, competency / competences, competencias) – надані (наприклад, нормативно-правовим актом) особі (іншому суб'єкту діяльності) повноваження, коло її (його) службових та інших прав і обов'язків [6, с. 32]. Компетенція, на відміну від компетентності як особистісного утворення, є відчуженою від суб'єкта, наперед заданою соціальною нормою освітньої підготовки вчителя, яка необхідна для його якісної продуктивної діяльності. Результатом набуття компетенцій є компетентність, що, на відміну від компетенцій, передбачає особистісну характеристику, ставлення працівника до предметної діяльності.

А. Хуторський і Л. Хуторська проаналізували різні характеристики компетентності: генезис, зміст, структури, інтерпретації поняття; ролі і значення поняття в дидактичній теорії; межі застосування поняття; категоріальний ряд; категоріальний контекст, тобто зовнішнє понятійне оточення [10, с. 55–61].

Компаративний аналіз трактування науковцями феномена компетентності знаходимо в І. Драч, яка подає понад 20 розумінь цього поняття [1].

Компетентнісний підхід в освіті, на думку науковців, гарантує високий рівень і результативність підготовки спеціаліста (Г. Лежніна, Т. Пантук), сприяє оновленню змісту педагогічної освіти (В. Антипова), посилює практичну орієнтацію освіти, виходячи за рамки «зунівського» освітнього простору (А. Андреев), забезпечуючи здатність особистості відповідати новим вимогам ринку, мати відповідний потенціал задля практичного вирішення життєвих проблем, пошуку свого «Я» в соціальній структурі (В. Байденко), орієнтує на побудову навчального процесу відповідно до очікуваного результату освіти (що буде знати та вміти студент «на виході» (О. Базалук). У центрі уваги цього підходу – взаємозв'язок очікувань майбутньої чи реалізованої професійної діяльності з функціональними характеристиками її суб'єктів [2, с. 22].

Тезу про те, що лише самодостатня особистість здатна брати на себе відповідальність і бути ефективною в ринковій економіці, відстоюють українські вчені І. Бех, Н. Бібік, М. Вашуленко, І. Зязюн,

В. Мадзігон, Н. Ничкало, О. Савченко, О. Сухомлинська, О. Дубасенюк та ін.

Проблему культури особистості досліджено в роботах В. Біблера, О. Бондаревської, Л. Виготського, С. Гессена, Л. Губерського, О. Запесоцького, І. Зязюна, Т. Іванової, В. Кременя, Н. Крилової, В. Огнев'юка, Е. Фаустової. Проблему формування педагогічної культури розкриває низка праць (А. Барабаничов, М. Букач, О. Гармаш, В. Гриньова, Т. Іванова, І. Ісаєв, Л. Нейштадт, Л. Нечипоренко, О. Рудницька, Н. Ткаченко). Проблемі формування світогляду особистості засобами мистецтва присвячені дослідження психологів (Д. Абрамян, В. Алахвердов, І. Бех, А. Костюк, О. Леонтьєв, Д. Леонтьєв, О. Мелік-Пашаєв, Н. Рождественська, В. Рибалка, С. Рубінштейн, П. Симонов, П. Якобсон, Т. Яценко) і педагогів (М. Лещенко, Л. Масол, Н. Миропольська, Г. Ніколаї, О. Олексюк, В. Орлов, О. Отич, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, О. Шевнюк, О. Щолокова, Г. Шевченко та ін.). Сутність педагогічної культури розглядали вітчизняні та зарубіжні науковці: Є. Бондаревська, Н. Воробйов, В. Зелюк, Т. Іванова, В. Суханцева, А. Чалов. Проблему розвитку педагогічної культури вчителів мистецьких дисциплін досліджено вітчизняними науковцями: С. Коновець, О. Лобач, Т. Саєнко, Н. Сулаєвою. Проблема післядипломної освіти вчителів мистецьких дисциплін присвячено дослідження Т. Агейкіної-Старченко, О. Башкардіна, Л. Кондратової, С. Ковальової, Л. Масол, Н. Миропольської, Н. Мурованої, М. Найденко, В. Ружицького, О. Просіної, С. Соломахи, Г. Сотської.

Перехід до компетентнісного підходу «потребує опрацювання нового теоретичного базису ідентифікації понятійного фонду європейської педагогічної термінології, узгодження з вітчизняною наукою, врахування необхідності запропонувати практиці ієрархію вимог до освітніх результатів, які б слугували об'єктивною оцінкою і були зрозумілими всім учасникам навчального процесу» [3, с. 6]. Використання компетентнісного підходу висуває на передній план проблему своєрідного перегляду всієї категоріальної системи педагогіки, визначення місця нових категорій та їх взаємодії із традиційними категоріями (Н. Побірченко). Учені попереджають, що при впровадженні зарубіжного досвіду слід пам'ятати: повне копіювання будь-яких освітніх моделей і феноменів інших країн не є продуктивним, а національні моделі освіти треба вибудовувати, спираючись на національні потреби й особливості

(О. Пометун).

Виклад основного матеріалу дослідження. При відході від «знанневої» парадигми переорієнтація на компетентнісну модель – один зі шляхів реалізації ідеї гуманізації і гуманітаризації освіти, коли людина стає об'єктом і суб'єктом культури й освіти. При цьому виконується прикладна, практична функція підготовки конкурентоспроможної, поінформованої особистості, здатної до самовдосконалення та підвищення професіоналізму протягом усього життя.

Науковцями багатьох країн було розроблено різні класифікації компетентностей (Н. Бібік, М. Головань, А. Дахін, Д. Дзвінчук, С. Клепко, В. Краєвський, Е. Луговська, О. Овчарук, Дж. Равен, М. Рудь, Н. Соснін, Л. Сохань, А. Хуторський). У «Кваліфікаційних вимогах до професійної діяльності педагогічних працівників» подається ієрархія компетентностей: ключові (надфахові, або базові), загальнофахові, спеціальнофахові [3, с. 21].

Різні класифікації компетентностей, сформульовані науковцями та зафіксовані в нормативно-правовій базі України та інших країн, незважаючи на певні розбіжності, визнають як ключову загальнокультурну / культурну компетентність (Cultural competence). Її пояснення знаходимо у працях українських (Л. Масол, А. Козир, Т. Несвірська, Г. Шпиталевська, М. Яковлева) та російських (І. Зимня, А. Хуторський) дослідників.

Найбільш чіткий зміст поняття «загальнокультурна компетентність» пропонують автори колективної монографії «Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи», де йдеться про те, що загальнокультурна компетентність стосується сфери розвитку культури особистості та суспільства у всіх її аспектах. А це, перш за все, передбачає формування культури міжособистісних стосунків, оволодіння вітчизняною і світовою культурною спад-

щиною, принципами толерантності, плюралізму та дає змогу особистості аналізувати й оцінювати найбільш важливі досягнення національної, європейської та світової культур, орієнтуватися в культурному і духовному контекстах сучасного українського суспільства; використовувати засоби і технології інтеркультурного взаємозв'язку; знати рідну та іноземні мови, використовувати мовленнєві навички та норми відповідної мовної культури, інтерактивно використовувати рідну та іноземні мови, символіку і тексти; використовувати методи самовиховання, орієнтовані на систему індивідуальних, національних і загальнолюдських цінностей, для розробки та реалізації стратегій і моделей поведінки й кар'єри; засвоювати моделі толерантної поведінки і стратегії конструктивної діяльності в умовах культурних, мовних, релігійних та інших відмінностей між народами, різноманітності світу і людських цивілізацій [4, с. 86].

Процес формування загальнокультурної компетентності вчителів мистецьких дисциплін ми пропонуємо розглядати у вигляді пірамідальної моделі, запропонованої А. Хуторським [10], де в основі піраміди – відкрита система задач-ситуацій (професійних, навчальних, пізнавальних, морально-етичних, мистецьких, культурологічних), над нею – блок компетентнісних знань і вмінь, далі – мінімальний компетентнісний досвід, компетентнісне вирішення задач-ситуацій, а у верхівці піраміди – власне компетентність.

Структурно-критеріальну модель загальнокультурної компетентності вчителя мистецьких дисциплін, узявши за основу дослідження С. Троянської [9], ми розглядаємо як поєднання п'яти компонентів: мотиваційного, когнітивного, емоційно-ціннісного (аксіологічного), комунікативно-діяльнісного та рефлексивного (табл. 1).

Таблиця 1

Структурно-критеріальна модель загальнокультурної компетентності вчителів мистецьких дисциплін

Критерії як освітні результати	Мотиваційний компонент	Когнітивний компонент	Емоційно-ціннісний (аксіологічний) компонент	Комунікативно-діяльнісний компонент	Рефлексивний компонент
	1	2	3	4	5
	1. Усвідомлення необхідності розвитку: встановлення пріоритетів у власній компе-	1. Здатність до системного осмислення особистісних, світоглядних,	1. Здатність до визначення інтересів у різних галузях культури та мистецтва.	1. Володіння навичками спілкування з культурними цінностями,	1. Відповідальність за розвиток мистецтва і культури країни.

Продовження табл. 1

Критерії як освітні результати		2	3	4	5
	тентності та визначення шляхів їх подолання. 2. Здатність до самоосвіти: побудова власної траєкторії розвитку на кожному її етапі.	соціальних проблем: їх аналізу, розкриття й обґрунтування причин їх виникнення, ранжування. 2. Здатність до вирішення проблем на основі вибору продуктивних методів. 3. Володіння теоретичною базою в галузях культури та мистецтва: знання фактів, теорій, імен, дат, які відображають етапи розвитку культури; особливостей та засобів мистецтва. 4. Усвідомлення власної ідентичності сучасній культурі	2. Потреба та інтерес у самостійному засвоєнні культурного та мистецького надбання. 3. Наявність регулярного досвіду засвоєння джерел культури та мистецтва, ціннісного «присвоєння» культури. 4. Наявність ціннісних орієнтирів при засвоєнні культурного та мистецького надбання. 5. Здатність до емоційного сприйняття й оцінювання явищ культури та мистецтва	опанування методів, що забезпечують засвоєння культурного простору. 2. Уміння продуктивно спілкуватися з культурними цінностями з метою самоосвіти, реалізації «діалогу з культурою», розширення особистісного досвіду. 3. Здатність працювати з інформацією, отриманою при вивченні культурної спадщини: оцінювати, обробляти, зіставляти. 4. Здатність використовувати зазначену інформацію у практичній діяльності. 5. Уміння використовувати комунікативний потенціал особистості в ситуаціях спілкування, зокрема з культурною спадщиною.	2. Усвідомлення власної відповідальності за формування загальнокультурної компетентності учнів.

При розробленні моделі розвитку загальнокультурної компетентності вчителів мистецьких дисциплін у системі післядипломної педагогічної освіти (Таблиця 2) ми спиралися на необхідність забезпечення єдності теорії та практики, системності (забезпечує постійний розвиток загальнокультурної компетентності

вчителів мистецьких дисциплін у системі післядипломної педагогічної освіти з урахуванням усіх його періодів: як курсової, так і міжкурсової роботи) та альтернативності (створює можливість виявлення і застосовування різних варіантів вирішення індивідуальних завдань кожного педагога-митця).

Таблиця 2

Рівні та показники розвитку загальнокультурної компетентності вчителів мистецьких дисциплін

Рівень розвитку загальнокультурної компетентності	Показники рівня розвитку загальнокультурної компетентності
1	2
Початковий (базовий рівень).	Відповідає кваліфікаційній категорії «спеціаліст»: учитель отримав базові знання, уміння, навички, але не має досвіду роботи, не готовий вирішувати проблемні ситуації, недостатньо володіє

1	2
	педагогічними технологіями, не здатний контролювати власні емоції або вчитель із певним досвідом роботи, але внутрішньо закритий для загальнокультурного розвитку, не бажає знайомитися із додатковою (ною) фаховою мистецькою літературою, його діяльність обмежується проведенням уроків, при цьому він упевнений, що рівень його загальнокультурного розвитку достатній для виконання професійних обов'язків.
Середній рівень	Відповідає II кваліфікаційній категорії: учитель намагається досягнути ідеалу гармонії особистості художньо-культурного типу, займається самоосвітою та саморозвитком, але не систематично, захоплено ставиться до свого предмета і передає це захоплення учням. Учитель володіє педагогічними технологіями, може робити власні відкриття, не збагачуючи при цьому науку та мистецько-педагогічний досвід.
Достатній рівень	Відповідає I кваліфікаційній категорії: загальна культура вчителя не завжди відповідає ідеалу, щодо багатьох питань, зокрема необхідності інтеграції мистецтв, побудови логіки уроку, застосування інноваційних педагогічних технологій, уміння створювати необхідну емоційну атмосферу тощо, часто зазнає труднощів. На цьому етапі формується оцінне ставлення до культурного середовища, триває набуття практичних навичок.
Високий рівень	Відповідає вищій кваліфікаційній категорії: учитель володіє мистецтвом менеджменту та самоменеджменту. Художні колективи під його керівництвом мають високі досягнення (звання). На уроках учитель упроваджує різноманітні, зокрема інноваційні художньо-педагогічні технології. Учитель постійно прагне до самоосвіти, саморозвитку, творчості й реалізує ці прагнення.
Творчий рівень	Відповідає званням «старший учитель» та «методист»: учитель завжди є носієм культури, роблячи власний внесок у мистецтво (культурну) скарбницю, має власні методичні нароби, якими охоче ділиться із колегами; вільно орієнтується у виборі педагогічних технологій, займається наставницькою діяльністю.

Загальнокультурна компетентність учителів мистецьких дисциплін є складним інтегративним утворенням, тому її розвиток у курсовий період у Полтавському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти ім. М. В. Остроградського передбачений усіма модулями робочих навчальних програм підвищення кваліфікації. У I модулі «Філософія освіти XXI століття» – у темах лекцій та семінарських занять: «Сучасна філософія освіти: особистість, суспільство, економіка, держава», «Європейський вибір: громадянська компетентність, критичне мислення, якість освіти», «Філософія освіти – передумова професійної і громадянської компетентності вчителя», у II модулі «Теорія і практика вдосконалення педагогічної майстерності працівників освіти у системі підвищення кваліфікації» – у темах: «Професійний розвиток і удосконалення педагогічної майстерності педагогічних працівників: компетентнісний підхід», «Реалізація ідей педагогічної майстерності у післядипломній педагогічній осві-

ті», «Освітні технології та педагогічна техніка вчителя», у III модулі «Законодавство про освіту та охорона праці» – у темі «Основні напрямки вдосконалення ключових компетентностей вчителя з питань охорони праці та безпеки життєдіяльності» та у всіх темах IV модуля «Організаційно-педагогічні засади розвитку професійної компетентності вчителів музичного / образотворчого мистецтва (художньої культури)». Дослідження буде продовжено в рамках обраної ПОППО проблеми «Теоретичні та методологічні засади розвитку та саморозвитку педагогічної майстерності в ППО».

Для з'ясування мотивації вчителів щодо розвитку власної загальнокультурної компетентності нами було розроблено низку анкет. Опитування 8 груп учителів мистецьких дисциплін – слухачів курсів підвищення кваліфікації (112 респондентів) показало, що 78 % із них умотивовані щодо підвищення рівня власної загальнокультурної компетентності. На цьому шляху очікування від курсів становить

37 %, від самоосвіти – 63 %. Приблизно 50 % слухачів перекладають відповідальність за недостатній рівень власної загальнокультурної компетентності на різноманітні перешкоди. Учителі мистецьких дисциплін вважають, що мають суттєвий вплив на розвиток загальнокультурної компетентності учнів (76 %), також вони підкреслюють доволі високий вплив інших особистостей на розвиток власної загальнокультурної компетентності (83 %).

Важливою складовою загальнокультурної компетентності вчителя мистецьких дисциплін є ґрунтовні знання з мистецького краєзнавства. Понад 100 опитаних (за допомогою тестування на початку та наприкінці курсів) учителів музичного, образотворчого мистецтва та художньої культури покращили рівень знань із краєзнавства на 23 % із мотивацією самоосвітньої роботи у міжкурсовий період.

Але визначити рівень розвитку загальнокультурної компетентності неможливо лише за допомогою тестування та письмових робіт. Тому для ефективності зазначеного процесу ми використовуємо різноманітні форми роботи: арт-тренінг, мистецько-педагогічну майстерню, фасилітовані дискусії, педагогічні мистецькі проекти тощо із застосуванням стимулювання художнього навчання, цілеспрямованої активізації художньої діяльності, художньо-психологічної підтримки [7].

Висновок. Сучасні трансформаційні процеси суспільства потребують від учителя мистецьких дисциплін високого рівня загальнокультурної компетентності. Досягати особистісного та професійного зростання, зокрема розвитку загальнокультурної компетентності, допомагає методичний супровід, який надає система післядипломної педагогічної освіти за умови використання традиційних та інноваційних форм і методів, оновлення змісту курсів підвищення кваліфікації відповідно до потреб педагогічного загалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Драч І. Компетентність фахівця як теоретична проблема / І. Драч // Післядипломна освіта в Україні. – 2013. – № 1. – С. 19–21.
2. Зязюн І. А. Педагогічне наукове дослідження у контексті цілісного підходу / Іван Зязюн // Порівняльна професійна педагогіка. – 2011. – Вип. 1. – С. 19–30.
3. Кваліфікаційні вимоги до професійної

діяльності педагогічних працівників. Аналітичний звіт за результатами дослідження з освітньої політики. У двох книгах. Кн. 2 / під заг. ред. Г. В. Єльнікової. – Київ–Черкаси. – 2010. – 96 с. – С. 52–55.

4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : КІС, 2004. – 112 с. (Бібліотека з освітньої політики).

5. Методичні рекомендації з реалізації компетентнісного підходу у змісті освіти та навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів. Аналітичний звіт за результатами дослідження / наук. ред. Бібік Н. М. – К. : ВАТ «Поліграфкнига». – 2010. – 128 с.

6. Національний освітній глосарій : вища освіта / [авт.-укл. : І. І. Бабин, Я. Я. Болюбаш, А. А. Гармаш й ін. ; за ред. Д. В. Табачника і В. Г. Кременя]. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяда», 2011. – 100 с.

7. Соломаха С. О. Розвиток педагогічної майстерності викладачів музичного мистецтва та світової художньої культури : посібник / Світлана Олександрівна Соломаха. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 158 с. – С. 79–91.

8. Троянская С. Л. Общекультурная компетентность: опыт определения и структурирования / С. Л. Троянская // Культурно-историческая психология. – 2008. – № 2. – С. 19–23.

9. Троянская С. Л. Развитие общекультурной компетентности в процессе образования: [монография] / С. Л. Троянская. – Ижевск. – 2004. – 100 с.

10. Хуторской А. В., Компетентность как дидактическое понятие: содержание, структура и модели конструирования // Хуторской А. В., Хуторская Л. Н. Проектирование и организация самостоятельной работы студентов в контексте компетентностного подхода: межвузовский сб. науч. тр. / под ред. А. А. Орлова. – Тула : Изд-во Тул. гос. пед. ун-та им. Л. Н. Толстого, 2008. – Вып. 1. – С. 117–137.

Цитувати: Халецька Л. Л. Методичні аспекти розвитку загальнокультурної компетентності вчителів мистецьких предметів у системі післядипломної педагогічної освіти / Л. Л. Халецька // Постметодика. – 2015. – № 1. – С. 32–37.

© Л. Л. Халецька, 2015. Стаття надійшла в редакцію 11.03.2015 ■